

vprašanje o njeni kontinuiteti: Ali gre za oblikovanje (ali vsaj poskuse oblikovanja) sistema, ki naj bi imel trajen značaj (kot v preteklosti oblikovanje nacionalnih držav), ali za dolgoročen proces, ki ima značaj velike zgodovinske spremembe, ali pa samo za časovni val kratkoročnega značaja. Šele v tem kontekstu je mogoče premišljevati o perspektivi »združene Evrope« (od Urala do Atlantika) ter o možnih (teoretsko seveda nujnih) procesih dezintegracije. Na to na primer opozarjajo regionalna gibanja v Zahodni Evropi.

Tudi (in morda najbolj očitno) na področju telekomunikacij, zlasti televizije, se te tendence že dovolj očitno kažejo. Ni mogoče spregledati, da integracijski procesi v Zahodni Evropi, pa tudi na Vzhodu, proizvajajo tudi izrazito nacionalistično (ne le nacionalno) ekspanzijo – v nasprotju z integracijskimi prizadevanji, ki naj bi se izražali predvsem v procesih evropeizacije (npr. televizije – s prizadevanji za »nacionalne« programe, ki bi ne bili odvisni od nacionalnih političnih, ekonomskih, kulturnih elit, ter z vzpostavljanjem kooperacijskih odnosov med nacionalnimi televizijami). Dejstvo, da so ti procesi malo učinkoviti (ker se pač namesto nacionalnih pojavljajo transnacionalne elite moči), opozarja, da procesi integracije ne na ravni objektivne ne na ravni simbolne stvarnosti ne tečejo in ne bodo tekli linearno. Tudi če je v subjektivni stvarnosti (zavesti) predstava o združenih (Zahodni) Evropi še tako trdno zasidrana, jo problemi na drugih dveh ravneh postavljajo bližje utopiji kot dejanskosti. Čeprav bi kdo danes lahko dejal: »Evropa bo združena ali pa je ne bo«, in tako trditev do določene mere celo argumentiral, se mi zdi vendarle očitno, da »formula 92« ničesar (dokončno) ne rešuje. Razen seveda tega, da bodo tiste države, ki bodo (dez)integracijske procese spremljale samo od strani, definitivno ostale ne le na obrobju Evrope, ampak vse bolj tudi na obrobju sveta.

EMIL-MILAN PINTAR

Poti evropskega razvoja

V svojem prispevku bi rad opozoril na to, da na sedanja dogajanja v vzhodni Evropi gledamo preozko. V nekem smislu je zlom realsocialističnih sistemov samo vrh ledene gore, ki postane povsem nerazumljiv tisti hip, ko odmislimo ali ne poskušamo razumeti vsega tistega pod vodo. To pa je osnovni gospodarski ali še širše, družbeni razvojni tok, v katerem se oblikuje usoda posamezne družbe ali naroda, pa tudi usoda sistemov kot rezultanta sposobnosti teh družb – sistemov, da se prilagodijo spremenjenim pogojem in razmerjem v razvojnem toku. Ključa za razumevanje razpada realsocialističnih sistemov evropskega vzhoda tako ni mogoče iskati v dogajanjih leta 1989 ali 1990, temveč že v *logiki nastajanja* teh sistemov, torej v razumevanju vzrokov za njihov nastanek. Seveda moramo pri tem jasno razlikovati med tistimi družbami, v katerih se je dogodila revolucija, v katerih se je komunistični sistem uveljavil (v ugodnem trenutku, ko so to omogočale tudi zunanje politične razmere) kot realizacija ene od notranjih, imanentnih teženj, ter tistimi družbami, ki so dobile ta sistem v obliki zunanje okupacije; Poljska in Češkoslovaška sta tipična primera te vrste.

Rojevanje komunizma kot državnega sistema sega v najglobljo krizo kapitalističnega sistema po prvi svetovni vojni. Ta kriza je laissez-fairovski kapitalizem pretresla do temeljev, povzročila je doslej neslutena razdejavanja tako v zasebnih kot javnih odnosih in rodila dve ekstremni ideologiji: prvo, ki je hotela državo zasnovati na bistveni poglobitvi vloge privatne lastnine in se je opredelila kot fašistična, in drugo, ki je videla rešitev v radikalni, »revolucionarni« odpravi te lastnine in se je proglasila za komunistično. Obe sta bili, kar mogoče zveni čudno, kolektivistični, »ljudski« gibanji.

Poenostavljeno rečeno, ker nimamo časa: vsak idejni radikalizem, ki postane podlaga funkcioniranja države, zahteva uporabo nasilnih metod; vsako nasilje, ki se ga posluži država kot sistem, blokira možnosti njegovega razvoja in prilagajanja razvojnim spremembam. To preprosto resnico sta izkusili obe ideologiji, komunistična in fašistična. Kljub različnim deklariranim ciljem sta postala državna sistema v svojem funkcioniranju nadvse podobna. Očitno torej tudi za državne sisteme velja isto, kot za ljudi: različne ali podobne jih ne delajo cilji, temveč metode, ki jih uporabljajo. Kar zadeva komunistične sisteme, je to še bolj očitno: spočeti v revščini in nerazvitosti so se z vgraditvijo radikalizma kot sistema delovanja ujeli v začaran krog sovraštva: za uveljavljanje svojih idej so potrebovali vedno več energije, vedno več nasilja. Kljub temu pa je treba opozoriti, kar na zahodu danes radi in namenoma spregledajo: niso komunistični sistemi vzrok nerazvitosti vzhodnoevropskih držav, temveč obratno: so posledica nerazvitosti teh držav, z izjemo Češke in Nemčije. So pa, in to je tudi pomembno, v veliki meri zapravljena šansa razvoja: medtem ko smo na eni strani priče najdaljšega obdobja stabilnega razvoja, zlasti dežel OECD, smo na drugi doživljali najdaljšo, zdaj že dvajset let trajajočo razvojno krizo realsocialističnih sistemov. V tej krizi se je pokazalo, da ti sistemi niso sposobni razviti motivov za dobro delo in ustvarjalnost ter povratnih zank javne kontrole, ki bi preprečevale zlorabo politične moči. Komunistični sistemi so se na pragu znanstveno-tehnične revolucije, ki se je začela z energetske krizo v sedemdesetih letih, dokončno izkazali za nesodobne in hkrati za nesposobne, da bi izpeljali ustrezne preobrazbe. In medtem ko je uspešen gospodarski razvoj na Zahodu ideološka vprašanja potiskal v ozadje, v ospredje postavljena gospodarsko-razvojna logika pa je pospeševala in krepila integracijske procese, je na Vzhodu kriza razvoja začela ostriti najprej politična in nato tudi nacionalna nasprotja. Dinamični sistemi, kakršne so vse družbe, ne poznajo ravnotežja stagnacije, temveč zgolj ravnotežje razvoja: razvojna stagnacija izsili notranja protislovja do konfliktov. Integracijski kapitalski tokovi so tudi integracijski kulturni tokovi; toleranca kot pridobitev civilizacije pa je, gledano razvojno, mogoča samo v splošni razširitvi razvojnih možnosti in razvojnega manevrskega prostora. In obratno: gospodarska kriza, ki te razvojne možnosti zmanjša in prostor stisne ali celo zapre, je ozadje nacionalne in politične nestrpnosti. V tem smislu je gospod Marković, ki je s svojimi enostranskimi ukrepi zmanjšal obseg produkcije za več kot 10%, prvi oče naraščajočega nacionalizma v Jugoslaviji.

V družbah, ki so odprte v uspešen razvoj, se je začel tudi značaj konkurence spreminjati. Dominacija integrativnih elementov je konkurenco, ki je bila prej naravnana v izločanje, preusmerila v sodelovanje: izločeni so tisti, ki ne znajo sodelovati. To je povsem nov element, saj na sedanji stopnji razvitosti pomeni transkulturno povezovanje in sodelovanje. Še več, neuspešnost lastnega razvoja take države izloča tudi iz mednarodnega sodelovanja. Sedanja Jugoslavija je šolski primer takega dogajanja.

Pospešen gospodarski razvoj spreminja tudi funkcijo države kot sistema: izgi-

nja njena obrambna funkcija, ki je ščitila nacionalno skupnost, torej nacionalni značaj države, krepí pa se njena socialna funkcija: država v evropskem prostoru (ne pa še tudi drugod) postaja *javna uprava v službi ljudi*. Zato se lahko govori o Evropi kot skupnosti narodov, kot skupnosti regij: narodov, ki so svoje nacionalne države že imeli, že izživelí, ki jih ne potrebujejo več v funkciji zaščite svoje nacionalnosti, temveč zdaj predvsem le za večjo učinkovitost svojih družbenih dejavnosti. To pa ne pomeni, da je država kot nacionalna država že odmríla – nasprotno, treba je pričakovati njeno uveljavitev tam, kjer doslej funkcij varovanja nacionalne skupnosti ni imela. Pričakovati moramo, da se bo v Sloveniji pojem nacionalnega državljanstva okrepil in razvil, kar od slovenske države terja, da ga etablira in zaščiti – tudi z nadzorovanjem in obvladovanjem procesov priseljevanja in odseljevanja. Podobno bo to veljalo za dogajanja v ostalih malih narodih Evrope, ki nacionalnih držav niso razvili – Hrvati in Katalonci in Baski itd., oziroma ki so jih zgubili – kot npr. pribaltski narodi.

Tako v Evropi potekajo hkrati procesi integracije in navidezne dezintegracije. Uspešen gospodarski razvoj omogoča novo stopnjo policentrizma – ne le razvoj centrov na regionalni ravni, temveč razvoj lokalnih sredin do mednarodne pomembnosti, kar omogočajo moderni transportni in telekomunikacijski sistemi. Zato govorimo tudi o Evropi regij. Prav v tej novi kvaliteti razvoja pa izstopa razlika med nami in Evropo: medtem ko v uspešni družbi človek počenja tisto, kar želi in se mu splača, država pa skrbi za to, da se splača posamezniku delati tisto, kar družba opredeljuje kot pozitivno. V nemodernih družbah, prežetih z ideologijo, sta to dve stvari: ideološka država razlaga državljanom, kaj naj bi oziroma morajo delati, državljanom pa se splača delati nekaj povsem drugega. Ta perfidni konflikt med ekonomijo v njenem prvinskem smislu in državno naravnostjo je tista meja ločnica, ki deli sodobne, inovativne družbe od ideoloških monstrov. Je tudi meja gospodarske uspešnosti. Mi smo onstran te meje in še dlje.

ANTON BEBLER

Integracijski in dezintegracijski procesi v Evropi

Govorimo o integracijskih tokovih v Evropi. Vendar pa je velik del integracijskih tokov, ki potekajo v Evropi, samo delno evropskih, v številnih med njimi ima Evropa le periferno vlogo. Evropa se ne pojavlja v teh tokovih zgolj kot subjekt, marveč večkrat tudi kot objekt z zelo različnimi učinki integracij – tako pozitivnimi kot negativnimi. Toda stvari se spreminjajo in niso le črno-bele. Relativno nazadovanje Evrope se je na nekaterih točkah ustavilo – na nekaterih točkah si je Evropa ponovno izborila položaje v globalnih integracijskih tokovih; v nekaterih drugih trenutno nima možnosti, da bi postala ponovno vodilna sila, vsaj v doglednem času ne – v nekaterih procesih pa bo to možnost in priložnost še imela. Vodilna tehnološka in finančna sila na svetu – Japonska – kupuje v Evropi statusne simbole, in to dokazuje, da ima Evropa še precej adutov, ki pa jih sama ne zna uporabiti.

Integracijski tokovi v Evropi potekajo vzporedno in v tesni povezavi z dezintegracijskimi tokovi. Tudi hranijo se z ostanki dezintegracijskih tokov. Običajno